

mного svobode, preden spozna samega sebe in se pravilno uravnovesi z družbo.

Henri Beyle je bil za svoje samotarstvo kaznovan do zadnjega: ko se je v marcu 1842 kot devet in petdesetletni, prezgodaj ostareli in v službeni hierarhiji brezpomembni diplomat zgrudil na neki pariški ulici in kmalu nato izdihnil, so mu listi posvetili komaj toliko vrstic, kakor dobremu pariškemu klobasičarju. Njegov literarni sloves je bil tolik, da niso umeli pravilno napisati niti imena. Na pokopališče na Montmartru so ga spremili samo trije ljudje: Romain Colomb, Prosper Mérimée in še nekdo, čigar ime se ni ohranilo. Hotel je biti pokopan ob strani Shelleya v Rimu ali vsaj na slikovitem vaškem pokopališču v Andillyju pri Montmorencyju, toda usoda je velela, da naj leži v najgršem kotičku montmartrskega pokopališča. Prav nad njegovim grobom se vzpenja železno ogrodje velikega mostu, ki prenaša čez grobove razgibani promet montmartrskih ulic. Na njegovem spomeniku je italijanski napis, kakor ga je sam hotel: še iz groba skuša ta posebež mistificirati popotnika, ko mu pravi, da je Milanese. To netočnost mu naposled odpustiš, ko vidiš, da *scrise, amo, visse, mori...* in da je v tem vse, kar je hotel povedati svojim kostem, sluteč, da bo njegov duh govoril stoletjem.

ANDRÉ MALRAUX

VERA ŠERMAZANOVA

V Franciji, na tleh tisočletne kulture, se z vedno večjo silo bije boj med vestjo in dejanjem. Sicer ta problem ni zgolj francoski: ves svet ga občuti, toda prav tam, kjer tekmujeta kolektivizem in individualizem za nadvlado nad življenjem, je ta boj posebno močan. Francoski duh je preveč jasen, da bi puščal odprta vprašanja, zato išče izhoda tudi tam, kjer marsikateri pripadnik drugega naroda zapre oči in skuša prepričati sebe in druge, da problem sploh ne obstoji. Prav ta lastnost francoskega duha, zahteva po jasnosti, zavestnosti, zlasti priganja francoskega pisatelja, da rešuje vprašanja, ki mučijo misleče ljudi po vsem svetu. Zakaj v dvomih Gida, Rollanda, Malrauxa in drugih francoskih pisateljev lahko najde marsikdo svoje lastne dvome, zajete iz teme in postavljene pred neusmiljeno sodbo človeškega razuma.

Odgovori na ta vprašanja so različni: umik v svet absolutnega duha ali »služba časnemu«, kakor pravi J. Benda.

Med francoskimi pisatelji, ki s strastjo in bolečino iščejo to sintezo, je André Malraux, ki še nima štirideset let, kar pomeni, da je začel zavestno živeti šele po vojni. Brez dvoma je to dejstvo zelo važno, zakaj v tem je najbrže vzrok Malrauxove nemirnosti, obenem mu pa manjša povezanost z mentaliteto in tradicijo 19. stoletja omogoča, da laže doživlja nove probleme. Prav ti so mu pa narekovali snov njegovega pisateljskega udejstvovanja.

Posebno značilen je Malraux po izbiri svojih tem. Središče njegovih del je povsod isto: človekova borba z usodo, ozadje pa tvorijo večinoma histo-

rično-politični dogodki. Videti je namreč, da se Malrauxu najgloblje človekovo bistvo najlaže razodeva v izjemnih okoliščinah, kadar gre za odločitev, za mesto, ki naj ga zavzame posameznik v življenjskem boju. Zato Malraux ne piše romanov v običajnem pomenu besede. Zadeve, ki jih obravnavajo drugi oblikovalci življenja: poklic, častihlepnost, ljubezen, mu ne prijajo. Človekova vloga na življenjski fronti, čast in dostojanstvo, ideal in njegovo uresničenje, to so vprašanja, ki vznemirjajo Malrauxa in ki najdejo odmev v njegovih delih. Njegova literatura je izrazito moška, ženam je dodeljena le majhna vloga; posvetil jim je le malo pozornosti, čeprav je ustvaril čudovito podobo May Gisors.

Malrauxu je težišče vprašanja v človekovem smotru, ne morda v tej ali oni ureditvi sveta. Vsa njegova dela so polna borbe za dostojanstvo in smisel življenja. Da, za »dignité de la vie humaine« se borijo Malrauxovi junaki, močne osebnosti, ki se hočejo povzpeti nad povprečno, brezbarvno življenje, ki je človeku začrtano. Težnja po heroičnosti je vodilni motiv Malrauxovega dela in ta motiv se pojavlja že zelo zgodaj. V njegovih prvih delih je izraz tega razpoloženja predvsem hrepenenje po izrednosti, skoraj bi dejali, kult avanturizma, kar je posebno očitno v »La Voie royale«, dočim razodeva »Tentation de l'Occident«, pisana v obliki pisem med Kitajcem in Evropejcem, predvsem pesimizem in občutek propada, praznote. Gradivo za »Voie royale« so dala Malrauxu potovanja po Indokini, ko je kot mlad arheolog raziskoval prastara svetišča, in njegove lastne pustolovščine. Zakaj v nasprotju s toliko drugimi pisatelji ni Malraux avantur samo opisoval, temveč jih je tudi doživljal, kar daje njegovim delom nek izjemen utrip, posebno živost. »La Voie royale« ni sicer kdo ve kako pomembno delo, kaže pa že marsikatero značilnost, ki napoveduje avtorja kasnejše »La Condition humaine«. Njegov junak Claude je zapustil svet meščanske vsakdanjosti in se je napotil iskat doživetij in slave v tuje dežele. Delo je še dokaj nejasno, pisateljeva pozornost velja zlasti zunanjim doživetjem, notranja vprašanja so le malo načeta. Značilna je vendar podoba Perkena, raziskovalca in avanturista, človeka, ki hoče obvladati usodo in ljudi. Perken ne služi ideji, sila, ki uravnava njegovo početje in ki ga žene med divja azijska plemena, je »občutek življenjske ničevosti«, občutek, ki se kakor rdeča nit stalno vleče skozi strani Malrauxovega dela.

Čeprav je delo »Les Conquérants« izšlo dve leti prej, kaže pisatelj v njem več zrelosti. Ta roman, ki opisuje narodnostne in socialne boje Kitajcev, nam jasno kaže kasnejšo podobo pisatelja, ki išče smisel življenja ne le v anarhističnem uveljavljanju človekove moči, temveč predvsem v oživetju človeškega dostojanstva. V tem romanu je Malraux opisal zavestno, organizirano borbo ljudi, ki natanko vedo, kaj hočejo in kam stremijo. Pisatelj označuje delo sicer kot roman, v resnici pa se »Les Conquérants« le malo skladajo s tradicionalnim pojmom romana. Dejanje obsega potek zgodovinskih dogodkov, njihovi junaki so obenem junaki romana. Občutek resničnosti, ki ga vzbuja v bralcu ta knjiga, je zelo intenziven in stalen. Dogodki sledijo drug drugemu z mrzlično naglico, pripovedovanje je hitro in skopo. V tej bliskoviti zaporednosti pripetljajev, vrstečih se v tempu, ki mestoma spominja na reportažo, obravnava pisatelj — večinoma v razgovorih — najbistvenejše probleme človeškega življenja. Ta svojstvena mešanica dnevnih dogodkov in razglabljanj predstavlja posebno značilnost Malrauxovega stila.

»Les Conquérants« je po svoji vsebini prehodno delo, most med anarhičnim avanturizmom »La Voie royale« in jasno zavestjo »La Condition humaine«. Vendar kaže glavna oseba romana, Garine, mnogo potez »amaterja revolucije«. Včasih je videti, da mu ne gre za smoter, temveč le za proces boja kot tak, zakaj edinole boj daje po njegovem mnenju upravičenost človeškemu življenju. Garine namreč prezira uspeh in zmagovalce. Le premaganci so dobri, zmaga odvzame človeku veličino trpljenja. Nekaj bridkega in brezupnega je v tem preziru »zadovoljne črede«, v tej borbi, ki velja v resnici glavnemu sovražniku — občutku ničevosti človeškega življenja. »Če sem se tako lahko vezal z revolucijo«, pravi Garine, »je to zagadelj, ker so njeni rezultati daleč in se vselej spreminjajo.« Toda njegova bojevniška narava ga priganja iskati zmago in sredstva, s katerimi jo more doseči. Iz volje po zmagi za vsako ceno izvira njegov konflikt s Čeng-Dajem, ki je predstavnik nadčastne, absolutne pravičnosti in morale. Stari kitajski voditelj zavrača nazor o upravičenosti nemoralnih sredstev za dosego moralnega smotra. Vsako nasilje je pogubno in čeprav bi koristilo tisočerm.

Čeng-Daj skoraj ni več človek, temveč abstrakcija, simbol pravice. Čeprav se oba borita za isti smoter, se med njim in Garinom razpleta konflikt, konflikt med bojevnikom in moralistom. Malone mistična avtoriteta starega voditelja vzbuja odpor pri tistih, ki hočejo dejanja. Terorist Hong ga ubije, ker ga ima za izdajalca ljudstva. Razplet konflikta je nasilen, reši ga neka tretja oseba: ali ni morda poskusil pisatelj s tem pokazati, da je sploh nerešljiv in večn?

Najgloblja osnova Garinove revolucionarnosti je »čustvo absurdnosti in ničevosti življenja« (Les Conquérants), motiv, ki je tako značilen za Malrauxa. Življenje je absurdno, zato ga je treba narediti smiselnega in velikega, odgovoriti na ničevost s herojstvom. Živeti je treba višje, polnejše življenje kakor je tisto, ki je človeku določeno. Boj proti determiniranosti človeškega življenja, boj zoper vsoto možnosti in zmožnosti, ki so človeku dane, zoper vsoto, ki jo imenuje Malraux »la condition humaine«, ravno ta boj je središče vsega njegovega ustvarjanja.

Najpomembnejše njegovo delo, ki mu je prineslo Goncourtovo nagrado l. 1933. — »La Condition humaine« — je posvečeno temu problemu.

Kakor v prejšnjih, tako opisuje Malraux tudi v tem romanu boje na Kitajskem. Osebnosti so sicer tudi sedaj predvsem bojevniki, a vendar bolj človeški, pristnejši kakor v pisateljevih zgodnejših stvaritvah. Vodilni motiv je borba za častno življenje. Zakaj cilj človeškega bivanja ni takšna ali drugačna ureditev sveta, ampak neka absolutna čast, neka »nadvrednost« življenja. Revolucionarnost je eno izmed sredstev, premagati »condition humaine«. Z bojem, s heroizmom obvlada človek svojo usodo, stori več, kakor mu je ta določila in mu dopušča. Videti je, da ravno ta težnja po heroičnosti brani Malrauxu, da ne postane zgolj propagator. Zakaj pisatelj ne verjame v premoč sebičnih motivov človeškega dejanja. Gibalo slehernega večjega dejanja je želja, postati nadčlovek: »vsak človek hoče postati bog« (»Condition humaine«). Močna osebnost (in le take zanimajo Malrauxa) se ne more podrediti življenjskim zakonom, ne more uravnati svoje usode po tirnicah nujnosti. »Zelo redko se zgodi, da more človek prenašati svojo 'condition humaine'. Vse, kar sili ljudi, da se dadó pobijati iz nesebičnih razlogov, stremi bolj ali manj za tem, da bi opravičilo to 'condition', da bi ji

za osnovo dalo čast, dostojanstvo.« (La Condition humaine.) »Ni pa dostojanstva, ki bi ne bilo osnovano na bolečini«, pravi glavna osebnost romana, kitajski intelektualec Kyo. Res, trpljenje, zlasti tortura ima v Malrauxovih delih skoraj metafizičen pomen. Je najvišja preizkušnja moči, zakaj v trpljenju se človek bori proti »okrutnemu nesmislu življenja« (Jean Géhénno), je borba, v kateri stoji borec brez orožja pred strahoto bolečine. Malraux je znal neverjetno sugestivno prikazati občutek nemoči in groze. Strani, ki popisujejo zadnje trenutke ujetih ranjenih kitajskih upornikov, ki čakajo na muke in smrt, so izredno dinamične in plastične. Tu in pa v prizorih, ko opisuje Mayine bolečine po smrti Kyo-a je avtor človeško trpljenje prikazal s presunljivo konkretnostjo.

»La Condition humaine«, kakor tudi druga Malrauxova dela, je polna okrutnosti in grozot, muk in krvi. Vendar pa so nekatere strani tudi čudovito svetle in lepe, zlasti tiste, ki opisujejo odnos Kya do njegove žene May. Njihovo razmerje je velika, preprosta ljubezen, tovarištvo med sobojevnikoma. Zakaj May je prav tako borbena kakor Kyo, le njeno območje (zaposlena je kot zdravnica v neki bolnici) in njeno pojmovanje borbe sta drugačna. Ona služi ljudem, dočim je mož borec za idejo. V pogovoru med možem in ženo v strahu in pričakovanja polni noči pred izbruhom upora je Malraux s prodorno jasnostjo prikazal razliko med delovanjem moža in žene, osnovno razliko življenjskega občutja obeh spolov, ki jo tako pogostoma srečujemo.

Kakor heroičnost, tako je tudi ljubezen orožje, s katerim se človek bori zoper samoto. Človek je osamljen borec s sovražnimi silami, in edina uspešna obramba proti temu večnemu občutku zapuščenosti je ljubezen, ljubezen do žene, do prijatelja, do tovarišev, do ljudi: »Kdor ljubi in je ljubljen, ne more nikoli popolnoma obupati, ne more nikoli postati popolnoma slab«.

Malrauxove knjige so v nekem pogledu pesimistične. Življenje je zanj tragičen nesmisel, ena sama osamljenost. Vendar se v tej nekoliko kaotični tragičnosti pojavi neko upanje na rešitev iz samote, iz brezkončne bolečine. Ta rešitev je »bratstvo bojevnikov«, ki se bijejo za dostojanstvo človeškega življenja, bratstvo, ki združuje posamezne, anarhične upore proti usodi in daje boju nek višji etični smisel. Ta ideja se javlja v »Temps du mépris«, ko junaka reši neki neznanec, ki se zanj žrtvuje, še posebej pa v »Espoiru«, romanu iz španske državljanske vojne, v katerem predstavlja borba za bratstvo osnovno temo.

»Espoir«, delo, za katero je naslov roman precej neprimeren in ki ga mnogi kritiki imenujejo »lirično reportažo«, je pisan večkrat bolj s strastjo kakor pa s pravim umetniškim čutom. Odločno prevladujeta v njem historičnost in legendaričnost. To ni več povest o posameznikih, temveč o narodu. Kakor v filmu se vrste pred bralcem dogodki in osebnosti, ki jih je avtor prikazal — ali bolje: nakazal. Premalo jih je namreč individualiziral in karakteriziral. Ti ljudje se bore in razmišljajo o človekovi usodi, toda manjka jim vsestranskega in polnokravnega življenja. Morda je Malrauxa zavedel namen, da bi napisal roman kolektiva, »panoramo borbe« (M. Arland), toda verjetneje je, da ga je vodilo njegovo nagnjenje do izrednosti, njegovo nezanimanje za vsakdanjega živega človeka. V tem nepoznanju se skriva vzrok dejstvu, da je Malrauxova psihologija včasih pomanjkljiva, da bolehajo njegove osebnosti na neke vrste neplastičnosti ter so ponekod nekam breztelesne, bolj podobne siluetam kakor pa živim ljudem. V

»Espoir«, delu, ki je pisano z naglico in kjer pisatelja zanima predvsem borba kolektiva, je ta tendenca po enostranski potenciranosti značajev še bolj očitna. Izjema je prav za prav le polkovnik Hernandez, sijajen tip borca in človeka, dočim je letalec Magnin, ki mu je dodeljena velika vloga v romanu, nekoliko neživljenjski v svoji odločnosti in premočrtnosti.

Glavni problem, ki muči osebe v tem romanu, je problem smotra in sredstev, razkol med koristnostjo človeških dejanj in individualno vestjo. Kakor rdeča nit se vleče to vprašanje skozi vse pripovedovanje in njegova zamotanost je najbolje izražena v besedah starega politika Garcia: »Ni mogoče delati politike z moralo, pa tudi ne brez nje.« Garcia in drugi borci bi radi odkrili sintezo med dejanjem in pravico. »Izoblikovati vest iz najširšega izkustva je najboljša, kar človek lahko stori«, pravi Garcia; a kmalu resignirano dostavi: »če je pravična politika, ni pravičnih strank.«

Ta razkol ni abstrakten problem, temveč živa realnost, ki odloča o usodi ljudi. Polkovnik Hernandez, ki nikoli noče pravičnosti podrediti taktiki, postane žrtev svojega idealizma. V zadnjih trenutkih, ko čaka s tovariši na smrt, dvomi, ali ni žrtvoval ljudi ideji. Te strani, najbolj človeški, najbolj pretresljivi del celotnega romana, so morda med najmočnejšimi, kar jih je Malraux napisal.

Tako se bije »boj za investituro«, kakor imenuje Malraux »prepir med intelektualci in politiki, ki hočejo vladati duhu«. Na ta vprašanja Malraux ni dal jasnega odgovora, toda ravno to nas prepričuje o njegovi iskrenosti in prizadetosti; zakaj Malraux ni doktrinar, temveč živ človek in umetnik.

Pisati romane s politično vsebino je zelo kočljivo početje, ki kaj lahko zavede pisatelja v neumetniško gledanje in oblikovanje življenja. Taki ozki politični povezanosti in programatičnosti se je znal Malraux v precejšnji meri izogniti. Je vse preveč strastna narava, da bi mogel podleči ideološki okostenelosti in dogmatičnosti. Saj čutimo povsod, kako mu je življenje vse več kakor pa le političen problem in kako nenehoma išče odgovora na vse bistvenejša vprašanja človeškega življenja kakor je zgolj zunanja ureditev sveta. Osebna prizadetost je Malrauxova bistvena lastnost; sam zagovarja pravico strasti v umetnosti, ko pravi: »Ni strast tista, ki uničuje umetnino, ampak želja po dokazovanju.« (Uvod v »Temps du mépris«, kjer razpravlja o odnosu umetnosti in tendence). Malraux je izrazito aktivna narava, poseganje v življenjski proces mu je nujnost. Odtod tudi enotnost med njegovim življenjem in delom: središče obeh je dejanje, vselej je Malraux »človek, ki ima smisel za nevarno in junaško življenje« (J. Blanzat). Tej osnovi noti ustrezata tako izbira snovi kakor tudi njegov stil, ki je zgoščen in nervozen, energičen in gospodovalen, včasih pa tudi neroden in neurejen.

E. Sinko, kritik romana »Espoir«, je označil Malrauxa za »individualista, ki čuti nujnost kolektiva«, kar je vsekakor zanj najboljša oznaka. Zares, Malraux je izrazit individualist, ki mu je odnos posameznika do skupnosti največji in najbolešnejši življenjski problem. Od pesimističnega »nadčloveškega« individualizma zgodnjih del se je dokopal do priznanja kolektiva, ko pravi v »Temps du mépris«: »Posameznik se upira kolektivu, čeprav od njega živi. Osnovni problem slehernega konkretnega človeka je zavest, s čim se hoče hraniti.«

Malraux, ta izredni individualist in bojevnik, človek, ki išče sintezo med idejo in dejanjem, je eden najzanimivejših pojavov sodobne francoske literature, ki je tako bogata na izrazitih, aktualnih pisateljih.